DOMSTOLENS DOM (femte afdeling)
26. november 1985 *

I sag 318/81

Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, ved Gianluigi Campogrande og Sergio Fabro, Kommissionens juridiske tjeneste, som befuldmægtigede, bistået af advokat Piero Ziccardi, Milano, og med valgt adresse i Luxembourg hos Georges Kremlis, Kommissionens juridiske tjeneste, Jean Monnet-bygningen,

sagsøger,

mod

CO.DE.MI. SpA, Milano, ved advokat Mario Savanco, Milano, og advokat Ernest Arendt, 34 B, rue Philippe-II, Luxembourg, og med valgt adresse i Luxembourg hos denne,

sagsøgt,

hvori begge parter har nedlagt påstand om, at det statueres, at to offentlige bygge- og anlægskontrakter er hævet, og om erstatning af det tab, parterne anfører at have lidt som følge af vanskeligheder i forbindelse med udførelsen af disse kontrakter,

har

DOMSTOLEN (femte afdeling)

sammensat af præsidenten Mackenzie Stuart, afdelingsformanden U. Everling, dommerne R. Joliet, O. Due og Y. Galmot,

generaladvokat: Sir Gordon Slynn
justitssekretær: ekspeditionssekretær H. A. Rühl

efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 11. juli 1985,

afsagt følgende

* Processprog: Italiensk.

DOM

(Sagsfremstillingen udelades)

Præmisser

1 Ved stævning, indgivet til Domstolens justitskontor den 23. december 1981, har Kommissionen i medfør af Euratom-traktatens artikel 153 og EØF-traktatens artikel 181 anlagt sag, hovedsagelig med påstand om, at det statueres, at to kontrakter indgået af Kommissionen med selskabet CO.DE.MI. er hævet, og om, at selskabet dømmes til fuldt ud at erstatte Kommissionen det tab, som den anfører at have lidt på grund af en række fejl i forbindelse med udførelsen af de nævnte kontrakter, som selskabet skal have gjort sig skyldig i.

2 Henholdsvis den 14. og den 20. december 1979 afsluttede Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, nærmere bestemt Det fælles Forskningscenter ved dettes assisterende generaldirektør, to offentlige bygge- og anlægskontrakter med det italienske selskab CO.DE.MI. SpA, der vedrørte opførelsen af to selvstændige bygninger på anlægget i Ispra.

3 Den første kontrakt (nr. 1239-79-12-ISP I) vedrørte opførelsen af den såkaldte »ingresso principale«-bygning (herefter benævnt IP-kontrakten), og den anden kontrakt (nr. 1244-79-12-ISP I) vedrørte opførelsen af den såkaldte »Management Building« (herefter benævnt MB-kontrakten).

4 I henhold til artikel 2 i begge kontrakter udgør en række bilag til disse, herunder de almindelige betingelser for aftaler og kontrakter med Det fælles Forskningscenter (februar 1976, XIX/A/50/76-I) (herefter benævnt »kontraktsbetingelserne«), en del af selve kontrakterne.

5 I artikel 13 i begge kontrakter blev priserne for opførelsen af IP- og MB-bygningerne fastsat til henholdsvis 1 068 351 682 og 1 370 000 000 LIT. I henhold til artikel 15 i begge kontrakter var disse priser faste og kunne under hele byggeriets

varighed ikke ændres. Ifølge artikel 18 skulle halvdelen af kontraktsbeløbet betales inden 60 dage efter undertegnelsen af den pågældende kontrakt og restbeløbet afregnes således, at der inden 60 dage efter afslutningen af hver del af byggeriet skulle ske betaling af resten af det for denne del skyldige beløb.

6 Fristen for aflevering blev fastsat til 450 dage for MB-bygningen og 420 dage for IP-bygningen, at regne fra tidspunktet for udfærdigelsen af nogle protokollater om byggeriernes påbegyndelse. Protokollatet vedrørende MB-kontrakten blev underskrevet den 11. februar 1980, og protokollatet vedrørende IP-kontrakten den 20. marts 1980. På grund af nogle udsættelser med hensyn til byggerierne, som Kommissionen gav tilladelse til, udløb den kontraktsmæssige afleveringsfrist for IP-bygningen imidlertid først den 13. maj 1981, og for MB-bygningen den 30. juni 1981.

7 Inden da var der i forbindelse med kontrakternes udførelse opstået alvorlige uoverensstemmelser mellem Kommissionen og CO.DE.MI. Den 14. april 1981 standsede selskabet fuldstændigt byggerierne og lukkede byggepladserne, hvilket den meddelte Kommissionen ved telex af 21. april.

8 Ved rekommanderet brev af 1. juli 1981 meddelte Kommissionen CO.DE.MI., at den ensidigt hævede de to kontrakter i medfør af artikel 13, stk. 3, i »kontraktsbetingelserne«, hvorefter »[Kommissionen] med forbehold af andre rettigheder i den lov, som gælder for kontrakten, ... automatisk og uden retslig mellemkomst [kan] ophæve kontrakten i tilfælde af leverandørens ikke-opfyldelse efter et påkrav, som giver en rimelig frist, og som har været forgæves...«. Kommissionen gav CO.DE.MI. en frist på 14 dage til at fremsætte sine bemærkninger til det i brevet anførte.

9 I brevet henviste Kommissionen over for CO.DE.MI. ligeledes til artikel 16 i »kontraktsbetingelserne«, der er en værnetingsklausul med følgende ordlyd: »Hvis der ikke opnås en ordning i mindelighed, henhører tvisterne vedrørende gennemførelsen eller fortolkningen af de kontrakter, der er underkastet disse almindelige betingelser, udelukkende under De europæiske Fællesskabers Domstols kompetence. Der tillægges således udtrykkeligt denne Domstol kompetence i overensstemmelse med artikel 153 i traktaten om oprettelse af Det europæiske Atomenergifællesskab og artikel 181 i traktaten om oprettelse af Det europæiske økonomiske Fællesskab; alle andre domstoles kompetence er udelukket.«

10 Endelig henviste Kommissionen i brevet over for CO.DE.MI. til bestemmelserne i artikel 15 i »kontraktsbetingelserne«, der vedrører indsigelser og syns- og skønsforretninger, og hvori det hedder: »I tilfælde af tvist, der gør det nødvendigt at foretage undersøgelser af materiel eller teknisk art, kan den part, der tager initiativ dertil, lade foretage en syns- og skønsforretning forud for ethvert retsligt skridt. Med henblik herpå skal denne part give den anden skriftlig meddelelse om, hvori tvisten består, og foreslå ham navnet på en syns- og skønsmand. Den anden part skal inden fjorten søgnedage meddele, om han vil godkende denne syns- og skønsmand eller ej... Hvis det ikke lykkes parterne at nå til enighed, udpeges denne syns- og skønsmand på begæring af den part, der først anmoder herom, af præsidenten for De europæiske Fællesskabers Domstol.« Kommissionen foreslog i denne forbindelse over for CO.DE.MI. en syns- og skønsmand, som skulle undersøge, hvor fremskredne byggerierne var.

11 Ved udløbet af den nævnte frist på 14 dage, dvs. den 18. juli 1981, og idet CO.DE.MI. ikke havde reageret på brevet, fik den ensidige ophævelse af kontrakterne virkning, hvilket derimod ikke var tilfældet, for så vidt angår udpegelsen af syns- og skønsmanden, idet CO.DE.MI. ikke havde givet det i artikel 15 i »kontraktsbetingelserne« krævede samtykke.

12 Herefter anlagde Kommissionen nærværende sag, hvori den i det væsentlige har nedlagt påstand om, at det statueres, at kontrakterne er hævet, og om, at CO.DE.MI. dømmes til fuldt ud at erstatte Kommissionen det tab, den har lidt som følge af selskabets dels mangelfulde, dels manglende opfyldelse af sine forpligtelser, idet der navnlig ønskes tilbagebetaling af de forskud, som selskabet har modtaget med urette, erstatning for tab som følge af fejl og mangler ved de delvis opførte bygninger, erstatning for det tab, Kommissionen er blevet påført på grund af de nu øgede omkostninger, som den vil skulle afholde, samt erstatning for det indirekte tab, den har lidt.

13 Endvidere indgav Kommissionen den 31. marts 1982 en begæring til Domstolen om, at der som en foreløbig forholdsregel udmeldtes en syns- og skønsmand, der skulle undersøge omfanget og værdien af byggerierne, de udførte arbejder og det på byggepladserne værende materiel på grundlag af forholdene på stedet dengang samt fastslå eventuelle fejl og mangler ved bygningerne. Ved kendelse af 28. april 1982 (318/81 R, Sml. s. 1325) traf Domstolen præsident bestemmelse om, at en sådan syns- og skønsforretning skulle afholdes, og skønserklæringen blev indgivet til Domstolens justitskontor den 8. november 1982.

14 I sit svarskrift, der blev indgivet til Domstolens justitskontor den 3. februar 1982, og som har karakter af en kontrastævning, har CO.DE.MI. nedlagt en række påstande, i det væsentlige om, at selskabet frifindes for alle Kommissionens påstande, om, at det statueres, at de omtvistede kontrakter er hævet »på grund af bygherrens manglende opfyldelse af disse og/eller på grund af de uforholdsmæssigt høje udgifter for selskabet og/eller på grund af stigninger ud over 1/6 af kontraktprisen som følge af ønsker om ændringer fremsat under arbejdernes forløb«, samt om, at Kommissionen dømmes til at betale CO.DE.MI. det beløb, som den endnu måtte være selskabet skyldig for det byggeri, der er blevet udført, og under alle omstændigheder til fuldt ud at erstatte CO.DE.MI. det tab, selskabet har lidt, og som navnlig skyldes manglende fortjeneste i forbindelse med den del af byggerierne, der ikke er blevet udført, og de af CO.DE.MI.'s udgifter til opretholdelse af byggepladserne, som efter det skete ikke kan antages at påhvile selskabet.

15 Ved kendelse af 18. maj 1983 (318/81 R, utrykt) traf Domstolens præsident bestemmelse om afholdelse af en ny syns- og skønsforretning, der blev overdraget 3 syns- og skønsmænd, og hvorved Domstolen i det væsentlige ønskede en afklaring af følgende spørgsmål:

— fastlæggelse af ansvaret i forbindelse med CO.DE.MI.'s standsning af byggerierne, den oprindelige forsinkelse med hensyn til påbegyndelsen af bygningerne samt forsinkelsen med hensyn til selve disses udførelse og af ansvaret i forbindelse med de fejl og mangler, der måtte være ved de allerede udførte dele af bygningerne;

— opgørelse af de tab, som hver af parterne hævder at have lidt.

Denne skønserklæring blev indgivet til Domstolens justitskontor den 9. august 1984, og CO.DE.MI.'s og Kommissionens bemærkninger til erklæringen henholdvis den 17. og den 18. september 1984.

Den af begge parter nedlagte påstand om, at det statueres, at de omtvistede kontrakter er hævet

16 Det bemærkes, at Kommissionen som ovenfor anført selv den 1. juli 1981 i medfør af artikel 13, stk. 3, i »kontraktsbetingelserne« uden videre, og uden at det var nødvendigt at indbringe spørgsmålet for nogen retsinstans, ensidigt hævede kontrakterne med virkning fra den 18. juli 1981. Den nævnte påstand savnede derfor genstand på det tidspunkt, hvor den blev nedlagt, henholdvis af Kommissionen den 22. december 1981 og af CO.DE.MI. den 3. februar 1982. Påstanden vil derfor ikke kunne realitetsbehandles.

De af begge parter nedlagte påstande om erstatning for tab, som de anfører at have lidt

17 Det bemærkes indledningsvis, at der i denne forbindelse bør ske en undersøgelse af nedennævnte spørgsmål i den anførte rækkefølge: for det første spørgsmålet om, hvilken lov der finder anvendelse på kontrakterne, for det andet, om CO.DE.MI. i henhold til denne lov var berettiget til ensidigt at frigøre sig fra sine kontraktsmæssige forpligtelser og til fuldstændigt at standse arbejdet på byggepladserne, samt for det tredje, hvilken vurdering der i lyset heraf må anlægges af spørgsmålet om parternes ansvar og af spørgsmålet om erstatning for de tab, parterne anfører at have lidt.

Lovvalget i forbindelse med kontrakterne

18 Artikel 17 i »kontraktsbetingelserne«, der vedrører spørgsmålet om lovvalget, lyder således: »Medmindre andet er udtrykkeligt bestemt i de særlige betingelser, henhører kontrakten under belgisk lov.«

19 CO.DE.MI. har bestridt, at denne bestemmelse finder anvendelse på kontrakterne, idet der til støtte herfor anføres følgende:

— »kontraktsbetingelserne« har kun generel karakter og er ikke konkret forbundet med bestemte kontrakter, idet spørgsmålet om, hvorvidt en kontrakt må antages at indeholde fravigelser af ellers gældende regler, må afgøres på grundlag af selve denne. I begge de pågældende kontrakter indføjede CO.DE.MI. før undertegnelsen en erklæring, hvorefter selskabet i henhold til bestemmelsen i artikel 1341 i den italienske Codice civile udtrykkeligt godkendte, at visse bestemmelser i »kontraktsbetingelserne« skulle finde anvendelse, men artikel 17 var ikke blandt disse;

— kontrakterne blev afsluttet i Ispra og vedrørte byggerier, der skulle udføres i Italien, hvorfor udgangspunktet må være, at italiensk lov finder anvendelse, hvoraf følger, at artikel 17 i »kontraktsbetingelserne« i givet fald må anses som en fravigelse af italiensk lov;

— allerede af den grund, at der i de to kontrakter henvises til bestemmelserne i den italienske Codice civile, kan det ikke antages, at parterne har villet fravige italiensk lovs regler i forbindelse med udførelsen af selve kontrakterne;

— det fremgår i øvrigt af omstændighederne omkring afslutningen af kontrakterne, at parterne må være gået ud fra reglerne i italiensk, og ikke belgisk lov. Parterne har dermed klart givet udtryk for, at de havde til hensigt, at italiensk lov skulle finde anvendelse på kontrakterne.

20 Der må gives Kommissionen medhold i, at dette ikke kan lægges til grund. I artikel 2 i begge kontrakter fastsættes det udtrykkeligt, at samtlige bestemmelser i »kontraktsbetingelserne« udgør en del af disse. Artikel 17 i »kontraktsbetingelserne«, hvorefter belgisk lov finder anvendelse på kontrakten, medmindre andet udtrykkeligt bestemmes i særlige betingelser, udgør derfor en del af kontrakterne. De særlige betingelser, dvs. de to kontrakter, indeholder ingen udtrykkelige bestemmelser, hvorefter artikel 17 ikke skal finde anvendelse. Hverken den blotte omstændighed, at de to kontrakter indeholder visse henvisninger til bestemmelser i den italienske Codice civile, eller det anførte om, hvad parternes hensigt i lyset af omstændighederne omkring afslutningen af kontrakterne må antages at have været, kan, når henses til den klare bestemmelse i artikel 17, tillægges den betydning, at parterne skulle have udtrykt den hensigt, at italiensk lov skulle finde anvendelse. Hertil kommer, at henvisningerne i kontrakterne til den italienske Codice civile, det være sig til artikel 1341 eller artikel 1664, kun kan antages at tjene det formål, at det herefter er udelukket at anfægte gyldigheden af vissebestemmelser i kontrakterne. Disse henvisninger er derfor blot udtryk for, at man har villet imødegå risikoen for, at der kunne opstå tvister i denne forbindelse, og henvisningerne kan ikke bevirke, at spørgsmålet om lovvalget i forbindelse med kontrakterne ikke skal afgøres på grundlag af artikel 17 i »kontraksbetingelserne«.

21 Det bemærkes endvidere, at stedet, hvor kontrakterne er afsluttet, efter omstændighederne i sagen er uden betydning for spørgsmålet om, hvilken lov der finder anvendelse. Kontraktsbestemmelser, hvorved parterne har udtrykt en fælles vilje, er afgørende i forhold til alle andre momenter, der kun kan tillægges betydning, såfremt en kontrakt er tavs om det pågældende spørgsmål.

22 Da de særlige betingelser ikke indeholder nogen udtrykkelig bestemmelse om, at artikel 17 i »kontraktsbetingelserne« ikke skal finde anvendelse, må det herefter lægges til grund, at belgisk lov i overensstemmelse med denne bestemmelse finder anvendelse på de omtvistede kontrakter.

Spørgsmålet om, hvorvidt CO.DE.MI. ensidigt kunne frigøre sig fra sine forpligtelser i henhold til de omtvistede bygge- og anlægskontrakter

23 Det bemærkes herom, at dette spørgsmål i første række må afgøres på grundlag af de relevante bestemmelser i kontrakterne. I henhold til artikel 19 i begge kontrakter »kan kun force majeure begrunde en forsinkelse med eller afbrydelse af byggeriet. I så fald skal meddelelse herom gives til Kommissionen, og denne skal erklære sig enig i, at tilfældet er omfattet...«. Endvidere fremgår det af artikel 13 i »kontraktsbetingelserne«, at kun Kommissionen er beføjet til ensidigt at hæve den

pågældende kontrakt i tilfælde af dennes manglende opfyldelse, hvilket kan ske uden, at spørgsmålet indbringes for nogen retsinstans. Kommissionens medkontrahent er ikke tillagt en sådan beføjelse. Endelig fremgår det af artikel 15 i »kontraktsbetingelserne«, sammenholdt med artikel 16, som vedrører henholdsvis indsigelser og syns- og skønsforretninger, og spørgsmålet om den kompetente retsinstans, at parterne i første række skal søge at løse tvister i mindelighed. Det er kun, såfremt der ikke kan opnås en sådan ordning i mindelighed, at tvister vedrørende kontrakternes gennemførelse kan forelægges Domstolen. Det fremgår således af de generelle principper bag kontraktsvilkårene, at Kommissionens medkontrahent ikke er be-rettiget til at afbryde byggeriet og således ikke ensidigt kan frigøre sig fra sine kontraktsmæssige forpligtelser. Selv om entreprenøren måtte ville indbringe en tvist for den kompetente retsinstans, dvs. her De europæiske Fællesskabers Domstol, er han fortsat forpligtet til at fortsætte arbejdet, indtil afsigelsen af Domstolens dom.

24 De nævnte kontraktsvilkår må endvidere undersøges i lyset af belgisk ret, hvorefter der gælder tilsvarende regler, dog med visse begrænsninger. Det fremgår således af en gennemgang af belgisk rets regler vedrørende offentlige bygge- og anlægskontrakter, herunder navnlig en gennemgang af praksis hos de retsinstanser, der er kompetente til at afgøre tvister vedrørende sådanne kontrakter, at den, der indgår en kontrakt med en offentligretlig juridisk person, ikke ensidigt kan frigøre sig fra sine kontraktsmæssige forpligtelser og indstille eller afbryde arbejdet. I alle tilfælde gælder det, at entreprenøren, indtil der foreligger en retsafgørelse, er forpligtet til at fortsætte arbejdet, så længe det teknisk og økonomisk er muligt for ham. Det er kun, såfremt opfyldelsen af denne forpligtelse ville medføre, at entreprenøren blev påført en uoprettelig skade, eller såfremt det er umuligt at opfylde forpligtelsen, fordi den pågældende offentlige myndighed som bygherre undlader at opfylde forpligtelser, der påhviler den, hvilket sidestilles med force majeure, at entreprenøren er frigjort fra den nævnte forpligtelse. I andre tilfælde, og indtil der foreligger en afgørelse fra den kompetente retsinstans, gælder det, at entreprenøren ved at standse opfyldelsen af sine kontraktsmæssige forpligtelser gør sig skyldig i et forhold, hvoraf der kun kan udspringe et ansvar for ham.

25 I det foreliggende tilfælde fremgår det hverken af sagens akter eller af retsforhandlingerne for Domstolen, at Kommissionen skulle have gjort det teknisk eller økonomisk umuligt for CO.DE.MI. at fortsætte byggeriet. Ifølge skønserklæringen må der tilregnes Kommissionen visse fejl eller undladelser i forbindelse med dens forpligtelser i henhold til kontrakterne, således en forsinket administrativ godkendelse af ændringer med hensyn til MB-bygningen, en række fejl i forbindelse med

den oprindelige iværksættelse af arbejdet på IP-bygningen, en fastlæggelse af arbejdsprogrammet for denne bygning, der var uforenelig med de i kontrakten fastsatte frister, og endelig en forsinket godkendelse af det endelige arbejdsprogram for denne bygning. Det fremgår imidlertid også, at CO.DE.MI. teknisk set var i stand til at fortsætte byggerierne. Det er endvidere blevet godtgjort, at selskabet ikke af økonomiske årsager var tvunget til at opgive byggerierne. For det første havde det i henhold til de ovenfor nævnte bestemmelser i kontrakterne modtaget betydelige forskud. For det andet, som CO.DE.MI. selv har anført i duplikken, havde selskabet på tidspunktet for de faktiske omstændigheder, der ligger til grund for sagen, en sund økonomi.

26 Heraf følger, at CO.DE.MI., hvis selskabet mente at kunne gøre dette med held, var beføjet til at indbringe sagen for Domstolen, enten i form af et søgsmål med påstand om, at de pågældende kontrakter var hævet, eller i form af en begæring om, at det som en foreløbig forholdsregel pålagdes Kommissionen at træffe de nødvendige administrative beslutninger om officiel godkendelse af arbejdsprogrammerne, og endelig kunne selskabet gøre arbejdet færdigt og derefter kræve erstatning for de tab, det mente at have lidt på grund af forsinkelser, der måtte tilregnes Kommissionen, men selskabet kunne ikke standse arbejdet på byggepladserne og ensidigt frigøre sig fra sine kontraktsmæssige forpligtelser.

27 Det må således lægges til grund, at CO.DE.MI.'s ensidige brud på kontrakterne og fuldstændige standsning af arbejdet på byggepladserne i Ispra udelukkende må tilregnes selskabet, idet det i sagen hverken kan antages, at Kommissionen gjorde det umuligt for selskabet at fortsætte arbejdet i henhold til de pågældende offentlige bygge- og anlægskontrakter, eller at den udsatte selskabet for at pådrage sig uoprettelige tab.

28 Herefter må det fulde ansvar for den ensidige standsning af arbejdet på byggepladserne tillægges CO.DE.MI. Det følger heraf, at der ikke kan gives selskabet medhold i de selvstændige påstande, det har nedlagt om erstatning for tab, som det anfører at have lidt på grund af afbrydelsen af kontrakterne, som selskabet hævder må tilregnes Kommissionen, nærmere bestemt erstatning for manglende fortjeneste i forbindelse med den del af byggerierne, som ikke blev udført, og for omkostninger til opretholdelse af byggepladserne, som selskabet hævder ikke kan påhvile det, uden at det i denne forbindelse er nødvendigt at tage stilling til de af Kommissionen fremsatte formalitetsindsigelser vedrørende disse påstande.

29 Det bemærkes, at det ovenfor anførte ikke er til hinder for, at der i forbindelse med opgørelsen af CO.DE.MI.'s erstatningsansvar over for Kommissionen eventuelt kan tages hensyn til bestemte forhold omkring afbrydelsen af kontrakterne, som må tilregnes Kommissionen, og som kan have medvirket til, at visse tab er opstået eller blevet større end ellers.

Kommissionens påstande om erstatning for tab, som den anfører at have lidt

30 Kommissionen har nedlagt påstand om erstatning for følgende fire former for tab:

— fejl og mangler ved de delvis udførte byggerier;

— tab som følge af forskellen mellem de til CO.DE.MI. udbetalte forskud og den faktiske værdi af det udførte byggeri;

— tab som følge af de nu øgede omkostninger ved at fuldføre byggerierne efter de oprindelige specifikationer i kontrakterne, som Kommissionen vil skulle afholde;

— erstatning for det indirekte tab, som Kommissionen har lidt som følge af, at bygningerne ikke har stået til dens rådighed på tidspunktet for udløbet af afleveringsfristerne i henhold til kontrakterne.

31 Det følger af det ovenfor anførte, at CO.DE.MI., der må anses for ansvarlig for den ensidige afbrydelse af kontrakterne, fuldt ud bør bære de økonomiske følger heraf. De af Kommissionen opregnede tab er en direkte følge af CO.DE.MI.'s manglende opfyldelse af sine kontraktsmæssige forpligtelser. Selv om byggerierne måtte have været behæftet med de nævnte fejl og mangler allerede før denne afbrydelse af kontrakterne, er det afbrydelsen, der er årsag til, at Kommissionen ikke har kunnet opnå erstatning i forbindelse med den endelige afregning af kontrakterne, idet denne ikke har kunnet finde sted. CO.DE.MI. bør derfor dømmes til at erstatte Kommissionen samtlige de af denne opregnede tabsposter.

a) *Den første tabspost, som Kommissionen gør gældende: fejl og mangler ved de delvis udførte byggerier*

32 Disse fejl og mangler blev allerede beskrevet i den indledende tekniske skønserklæring, der blev udarbejdet i 1982, og de blev ligeledes konstateret ved de undersøgelser, som de ved Domstolens kendelse af 18. maj 1983 udmeldte syns- og skønsmænd har foretaget på byggepladserne i Ispra. Syns- og skønsmændene har foretaget en opgørelse af, hvilke arbejder det vil være nødvendigt at udføre for at udbedre disse fejl og mangler, idet de i denne forbindelse har ansat den kontrakt-

mæssige værdi på grundlag af forholdene på tidspunktet for indgåelsen af kontrakterne, dvs. december 1979, og idet de har ansat de »aktuelle omkostninger« på grundlag af forholdene på tidspunktet for afsigelsen af Domstolens kendelse, dvs. den 18. maj 1983.

Det tidspunkt, der skal lægges til grund ved ansættelsen af tabets størrelse

33 Domstolen finder, at størrelsen af den erstatning, der må anses for rimelig i forbindelse med det her omhandlede tab, må ansættes på grundlag af forholdene på det tidspunkt, hvor Kommissionen faktisk havde mulighed for at lade de nævnte fejl og mangler udbedre. Det fremgår af sagen, at byggepladserne først blev rømmet af CO.DE.MI. den 21. december 1982. Der må herudover regnes med en rimelig frist for Kommissionen til at opgøre det på byggepladserne efterladte materiel, foretage en ny beregning af samtlige omkostninger, udskrive en ny licitation samt indgå nye offentlige bygge- og anlægskontrakter med en anden virksomhed med henblik på at fuldføre byggerierne og udbedre manglerne. Datoen den 18. maj 1983, som syns- og skønsmændene har foreslået med henblik på ansættelsen af de »aktuelle omkostninger«, findes på denne baggrund at burde lægges til grund ved opgørelsen af den erstatning, der bør betales som følge af fejl og mangler ved byggerierne.

Størrelsen af CO.DE.MI.'s erstatningsansvar for fejl og mangler

— *MB-bygningen*

34 Det bemærkes for det første, at syns- og skønsmændene har fundet en række fejl og mangler ved MB-bygningen, som CO.DE.MI. ikke har bestridt foreligger. Det drejer sig om fejl og mangler ved:

— gulvet i stueetagen	22 776 970 LIT
— bygningens rørinstallationer	13 657 000 LIT
— trappetrin	2 546 973 LIT
— pudset på ydermurene	2 014 388 LIT
— cementkarmene	5 324 347 LIT
CO.DE.MI. bør herefter betale erstatning for alle disse fejl og mangler, der beløber sig til ...	46 319 678 LIT

35 For det andet har syns- og skønsmændene konstateret, at betonens styrke i MB-bygningen er mindre end, hvad der er foreskrevet i kontrakten. Tabet i forbindelse

hermed er opgjort til 12 983 366 LIT. Syns- og skønsmændene har anført, at denne mangel, som består i, at den fremstillede beton er af mindre styrke og derfor også af mindre værdi end foreskrevet i kontrakten, imidlertid ikke har nogen betydning for bygningens bæreevne som sådan. Domstolen finder, at defekter ved udførelsen kun bør betragtes som fejl eller mangler, såfremt de indvirker på bygningens bæreevne eller indebærer, at bygningen ikke kan benyttes efter sit formål, dvs. defekter, der nødvendiggør, at den virksomhed, som er blevet tildelt den nye kontrakt, udfører et supplerende arbejde medhenblik på at afhjælpe sådanne fejl eller mangler. Da dette ikke er tilfældet her, kan det ikke betragtes som en fejl eller mangel, at betonens styrke er mindre end foreskrevet, idet forholdet dog bør tages i betragtning ved ansættelsen af værdien af det arbejde, som CO.DE.MI. har udført.

36 Endelig har syns- og skønsmændene opgjort en tredje form for mangler ved MB-bygningen, idet det anføres, at denne har en mindre værdi på grund af en mangelfuld udførelse af lofterne i underetagen og første og anden etage, som skyldes fejl i forbindelse med monteringen af nogle præfabrikerede elementer og en defekt udførelse af udgangene for de elektriske installationer. Syns- og skønsmændene har opgjort, at det vil koste 47 346 000 LIT at afhjælpe disse mangler, der bl.a. kan udbedres ved montering af loftsplader.

37 CO.DE.MI. har for det første anført, at monteringen af disse loftsplader er udtryk for en klar forbedring af bygningen i forhold til de oprindelige specifikationer i kontrakten, og at der allerede for selskabets regning er blevet monteret loftsplader for 47 mio LIT. Selskabet gør på denne baggrund gældende, at der ikke kan påhvile det noget erstatningsansvar i denne forbindelse. Der vil ikke kunne gives selskabet medhold heri. For det første har syns- og skønsmændene allerede taget hensyn til denne forbedring af bygningen i forhold til de oprindelige specifikationer i kontrakten, idet de har fratrukket 20% i de samlede omkostninger ved en montering af loftspladerne. For det andet har syns- og skønsmændene foretaget flere undersøgelser på stedet, hvorfor det af dem anførte om, hvorvidt de omhandlede loftsplader er blevet monteret eller ej, må lægges til grund. Det fremgår klart af skønserklæringen, at der ikke er blevet monteret nogen loftsplader, og det er ikke ved nogen af de andre i sagen fremlagte oplysninger blevet godtgjort, at erklæringen er forkert på dette punkt.

38 Det fremgår tværtimod af erklæringen, at disse fejl skyldes, at CO.DE.MI. har foretaget en mangelfuld montering af nogle præfabrikerede lofter, hvorved det dog må antages at have haft en vis betydning for størrelsen af det samlede tab, der er lidt, at Kommissionen og den tilsynsførende for byggeriet aldrig har grebet ind i forbindelse med udførelsen af disse arbejder. Det må derfor lægges til grund, at

den tilsynsførende for byggeriet har bidraget til, at de nævnte mangler opstod og fik det omfang, de har. Under hensyn til samtlige omstændigheder omkring dette forhold finder Domstolen det rimeligt, at CO.DE.MI. kun dømmes til at betale Kommissionen halvdelen af det omhandlede beløb i forbindelse med denne mangel, nemlig 23 673 000 LIT.

39 CO.DE.MI. bør herefter dømmes til at betale Kommissionen en erstatning på i alt 69 992 678 LIT som følge af fejl og mangler ved MB-bygningen.

— *IP-bygningen*

40 Hvad angår IP-bygningen, har syns- og skønsmændene for det første konstateret en mangel ved den »synlige del af betonen«, som skyldes, at støbningen ikke er håndværksmæssigt forsvarligt udført, for så vidt betonen ikke har en jævn og ensartet overflade. Det anføres i syns- og skønsrapporten, der på dette punkt ikke er blevet anfægtet af CO.DE.MI., at det nævnte arbejde hverken er i overensstemmelse med specifikationerne i kontrakten eller de senere ændringer heri, og at der foreligger en æstetisk mangel, som bør udbedres. Manglen, der ifølge syns- og skønsmændene fuldt ud må tilregnes CO.DE.MI., er blevet ansat til et beløb på 9 881 758 LIT, hvis størrelse ikke er blevet bestridt.

41 Syns- og skønsmændene har konstateret en anden fejl eller mangel, som dels består i, at betonens styrke er mindre end foreskrevet i de oprindelige specifikationer i kontrakten, dels i en sektionsmæssig reduktion i forbindelse med balustraderne, der indebærer en lavere modstandsdygtighed, for så vidt angår den »maksimale belastning«. Ifølge syns- og skønsmændene må hele ansvaret for denne fejl tillægges CO.DE.MI., og fejlen er af syns- og skønsmændene ansat til 1 712 050 LIT, uden at der er foretaget en ansættelse af værdien af hver enkelt af de omhandlede mangler.

42 Det bemærkes indledningsvis, at det som ovenfor anført ikke kan betragtes som en fejl eller mangel, at betonens styrke er mindre end foreskrevet, når dette ikke påvirker bygningens bæreevne, idet dette forhold dog bør tages i betragtning ved ansættelsen af værdien af de af CO.DE.MI. udførte arbejder. Hvad dernæst angår spørgsmålet om den sektionsmæssige reduktion i forbindelse med balustraderne, bemærkes, at CO.DE.MI. i sine bemærkninger til skønserklæringen — uden at dette er blevet bestridt af Kommissionen — har anført, at det er rigtigt, at der i forbindelse med balustraderne er sket en sektionsmæssig reduktion i forhold til de oprindelige specifikationer, men at dette er foretaget med den tilsynsførendes

samtykke, idet ændringen skyldtes, at det var nødvendigt at påføre gelænderet en imprægnerende beklædning. Det må herefter lægges til grund, at der ikke er tale om en mangel, men om en ændring, som den tilsynsførende for byggeriet, der aldrig har rejst indvendinger i denne forbindelse, må antages at have været indforstået med. Der påhviler derfor ikke CO.DE.MI. noget erstatningsansvar i forbindelse med dette forhold.

43 CO.DE.MI. bør herefter som erstatning for fejl og mangler ved MB-bygningen dømmes til at betale Kommissionen 69 992 678 LIT og som erstatning for fejl og mangler ved IP-bygningen 9 881 758 LIT, i alt 79 874 436 LIT. Dette beløb udgør den aktualiserede værdi den 18. maj 1983 af samtlige fejl og mangler ved bygningerne, og beløbet bør tillægges renter 5% p.a. fra dette tidspunkt til betaling sker, idet bemærkes, at Kommissionen selv har anført denne rentesats i forbindelse med samtlige sine erstatningskrav.

b) *Den anden tabspost, som Kommissionen gør gældende: for meget betalte forskud til CO.DE.MI. i forhold til den faktiske værdi af de udførte arbejder*

44 Syns- og skønsmændene har i deres erklæring angivet meget nøjagtigt, hvorledes de mener, at disse beløb skal udregnes. Det anføres, at begrebet »udførte arbejder« kun bør omfatte, hvad der er medgået i forbindelse med opførelsen af den pågældende bygning, og hvad der har snæver tilknytning hertil, således at der ved opgørelsen for hver bygning hverken tages hensyn til det på byggepladserne efterladte materiel eller omkostningerne ved at afhjælpe de konstaterede fejl og mangler ved bygningerne og det forhold, at de har en mindre værdi end foreskrevet. På dette grundlag er de omhandlede beløb i syns- og skønsrapporten opgjort således:

— *MB-bygningen*:

forskud i alt (kontraktsmæssig pris)	861 380 201 LIT
samlet værdi af de udførte arbejder (kontraktsmæssig pris)	555 838 017 LIT
* Kommissionens tilgodehavende (kontraktsmæssig pris)	305 542 184 LIT

— *IP-bygningen*:

forskud i alt (kontraktsmæssig pris)	591 396 569 LIT
samlet værdi af de udførte arbejder (kontraktsmæssig pris)	115 609 817 LIT
* Kommissionens tilgodehavende (kontraktsmæssig pris)	475 786 752 LIT

— Kommissionens samlede tilgodehavende 781 328 936 LIT

45 CO.DE.MI. har gjort gældende, at opgørelsen af disse beløb ganske savner grundlag, idet selskabet for begge byggepladsers vedkommende anfører at have afholdt udgifter på i alt næsten 200 mio LIT mere end de forskud, det har fået udbetalt af Kommissionen. Den nævnte forskel skyldes ifølge CO.DE.MI. tre forhold:

— for begge byggepladsers vedkommende gælder det, at CO.DE.MI. samtidig med, at selskabet fik udbetalt forskud på 50% af Kommissionen, selv til alle sine underleverandører udbetalte forskud på 50% af beløbene i henhold til kontrakterne om underleverancer;

— endvidere erhvervede CO.DE.MI. alt det nødvendige materiel til »en fuldstændig gennemførelse af kontrakten og en optimal udnyttelse af selskabets kapacitet«;

— endelig har CO.DE.MI. i forbindelse med alle de udgifter, selskabet har afholdt, ført et detaljeret bogholderi, og det har i denne forbindelse fremlagt en række dokumenter, som det anfører »er nøje udtryk for, hvad der rent faktisk er blevet afholdt af udgifter i forbindelse med opførelsen af henholdsvis MB- og IP-bygningen«.

46 Kommissionen har derimod tilsluttet sig syns- og skønsmændenes værdiansættelser og beregningsmetode, der hviler på de kontraktsmæssige priser og en konkret vurdering af værdien af de udførte arbejder. Syns- og skønsmændene har på dette grundlag udregnet forskellen mellem de oprindelige kontraktsmæssige priser og den kontraktsmæssige værdi i faste priser af de udførte arbejder.

47 Det af CO.DE.MI. anførte kan ikke lægges til grund. De fremlagte dokumenter om detaljerne i selskabets bogholderi er således rent interne dokumenter uden nogen bevisværdi, og det fremgår af de konkrete undersøgelser, som de tre særligt sagkyndige syns- og skønsmænd har foretaget, at de udgifter, der ifølge disse regnskaber er blevet afholdt, ikke på nogen måde er udtryk for den faktiske værdi af de på byggepladserne udførte arbejder. Hertil kommer, at selv om CO.DE.MI. til samtlige sine underleverandører måtte have udbetalt forskud på 50% af de pågældende kontraktsbeløb, kan selskabet ikke fraskrive sig ansvaret for, at disse forskud ikke har tjent noget formål, idet dette skyldes den ensidige afbrydelse af kontrakterne, som selskabet selv traf beslutning om. Det her omhandlede spørgsmål må derfor afgøres på grundlag af værdiansættelserne i skønserklæringen, der er baseret på de kontraktsmæssige priser.

48 CO.DE.MI. har endvidere gjort gældende, at det materiel, som selskabet har efterladt på byggepladserne, bør betragtes som leverancer af varer, hvis værdi bør lægges oven i værdien af de udførte arbejder. Dette krav kan ikke gøres gældende i nærværende sammenhæng, idet dette materiel ikke i sig selv er udtryk for, at de udførte arbejder har en højere værdi. Kommissionen har derimod ikke bestridt, at materiellet vil kunne benyttes i forbindelse med byggeriernes fortsættelse, hvorfor dets værdi bør tages i betragtning ved ansættelsen af de byggeomkostninger, som Kommissionen vil skulle afholde med henblik på bygningernes færdiggørelse.

49 Ved ansættelsen af værdien af de af CO.DE.MI. udførte arbejder må der som ovenfor anført endvidere fra den af syns- og skønsmændene beregnede værdi på grundlag af de kontraktsmæssige priser ske et fradrag som følge af, at betonen har en mindre styrke end foreskrevet i kontrakterne. Det pågældende beløb må fastsættes på grundlag af de kontraktsmæssige priser, som syns- og skønsmændene har lagt til grund. For så vidt angår MB-bygningen, har syns- og skønsmændene vurderet, at forholdet er udtryk for en værdiforringelse af de udførte arbejder på 7 129 800 LIT. Hvad angår IP-bygningen, har syns- og skønsmændene ansat den pågældende værdiforringelse til 940 170 LIT, men dette beløb omfatter både den værdiforringelse, der er sket på grund af betonens formindskede styrke, og omkostningerne ved en delvis ombygning af balkonernes balustrader, idet bemærkes, at det ikke er muligt på grundlag af skønserklæringen at opgøre de nævnte to former for værdiforringelse hver for sig. Den værdiforringelse af de udførte arbejder, der skyldes, at betonens styrke er mindre end foreskrevet i kontrakterne, findes under disse omstændigheder passende at kunne ansættes til 7 500 000 LIT.

50 Kommissionen har gjort gældende, at det samlede beløb, den bør tilkendes på grund af de til CO.DE.MI. for meget betalte forskud, bør reguleres, således at prisniveauet i januar 1985 lægges til grund. Der kan ikke gives Kommissionen medhold heri. Det pågældende beløb er beregnet på grundlag af de kontraktsmæssige priser, og det, CO.DE.MI. i denne forbindelse er Kommissionen skyldig, bør derfor ansættes efter disse priser. Beløbet forfaldt imidlertid til betaling over for Kommissionen den 18. juli 1981, da kontrakterne blev hævet. Kommissionen bør derfor tilkendes renter af beløbet fra den 18. juli 1981.

51 Til godtgørelse af de forskud, som i forhold til de faktisk udførte arbejder er blevet betalt for meget, bør CO.DE.MI. herefter dømmes til at betale Kommissionen 781 328 936 LIT, idet dette beløb bør forhøjes med 7 500 000 LIT (betonens

mindre styrke), i alt 788 828 936 LIT. Af de ovenfor nævnte grunde bør der yderligere erlægges renter 5% p.a. fra den 18. juli 1981 til betaling sker.

c) *Den tredje tabspost, som Kommissionen gør gældende: de øgede omkostninger i forbindelse med byggerierne, som vil skulle afholdes, for at de færdige bygninger opfylder de oprindelige specifikationer i kontrakterne*

52 Det bemærkes, at det er rigtigt, at de omkostninger, som Kommissionen vil skulle afholde i forbindelse med gennemførelsen af de arbejder, som CO.DE.MI. ikke har udført, og som er blevet gjort til genstand for en ny licitation, er højere end, hvad der var tilfældet efter kontrakterne, hvilket i det væsentlige skyldes den stigning i pris- og lønniveauet, der er indtruffet mellem tidspunktet for afslutningen af de oprindelige kontrakter og det tidspunkt, hvor Kommissionen kunne udskrive en ny licitation. Af de allerede ovenfor anførte grunde findes ansættelsen af de øgede omkostninger i forbindelse med de arbejder, som endnu vil skulle udføres, at burde ske på grundlag af omkostningsniveauet den 18. maj 1983, idet det var på dette tidspunkt, at Kommissionen faktisk var i stand til at overdrage fuldførelsen af byggerierne til en ny virksomhed. Der vil således ikke kunne gives CO.DE.MI. medhold i, at det tab, som Kommissionen i denne forbindelse har lidt, bør ansættes på grundlag af omkostningsniveauet den 21. december 1982, da byggepladserne blev rømmet, eller endog den 18. juli 1981, da kontrakterne blev hævet.

53 Den beregningsmetode, som syns- og skønsmændene har anvendt ved ansættelsen af dette tab, er ikke blevet anfægtet af parterne. Ved denne beregningsmetode er der sket en fastsættelse for begge bygningers vedkommende af henholdsvis den oprindelige kontraktsmæssige værdi og værdien af de udførte arbejder, uden at der er taget hensyn til stigninger i omkostningsniveauet eller til værdien af det på byggepladserne efterladte materiel. Der er herefter sket en ansættelse af disse værdier den 18. maj 1983. De øgede omkostninger efter omkostningsniveauet den 18. maj 1983, som Kommissionen vil skulle afholde, udgør herefter forskellen mellem disse størrelser. Beløbene bliver for henholdsvis MB- og IP-bygningen 704 263 865 og 782 201 071 LIT, eller i alt 1 486 464 936 LIT.

54 Der kan ikke gives CO.DE.MI. medhold i, at der ved ansættelsen af den aktualiserede værdi bør tages hensyn til, at opførelsen af IP-bygningen blev påbegyndt 45 dage senere end foreskrevet, hvilket ifølge skønserklæringen må tilregnes Kommissionen. Som af Kommissionen med rette anført fremgår det nemlig ligeledes af erklæringen, at denne oprindelige forsinkelse fuldt ud må anses for opvejet af en langt større forsinkelse i forbindelse med udførelsen af byggeriet, som må tilregnes CO.DE.MI.

55 Som ovenfor anført må der derimod gives CO.DE.MI. medhold i, at værdien af det på byggepladserne efterladte materiel bør godskrives selskabet ved fastsættelsen af det beløb, Kommissionen bør tilkendes til dækning af omkostningerne ved de arbejder, der endnu vil skulle udføres. Det ovenfor nævnte beløb på 1 486 464 936 LIT bør derfor fratrækkes værdien af dette materiel den 18. maj 1983. Denne værdi den 21. december 1982 er af syns- og skønsmændene blevet ansat til 125 616 769 LIT. Dette beløb bør korrigeres for at tage hensyn til udviklingen i byggeomkostningerne i Italien mellem den 21. december 1982 og den 18. maj 1983, således at det fastsættes efter omkostningsniveauet på sidstnævnte dato. Som foreslået af syns- og skønsmændene bør denne justering ske på grundlag af udviklingen mellem de nævnte to datoer i det af Istituto Centrale di Statistica udarbejdede indeks (ISTAT-indekset).

56 Som erstatning for det tab, Kommissionen er blevet påført som følge af de øgede omkostninger i forbindelse med byggerierne, som den vil skulle afholde, bør CO.DE.MI. herefter betale Kommissionen 1 486 464 936 LIT, med fradrag af værdien den 18. maj 1983 af det af selskabet på byggepladserne efterladte materiel. Dette beløb bør tillægges renter 5% p.a. fra den 18. maj 1983 til betaling sker.

d) *Den fjerde tabspost, som Kommissionen gør gældende: manglende rådighed over de færdige bygninger fra udløbet af de kontraktsmæssige afleveringsfrister*

57 Det bemærkes, at det principielt vil kunne betragtes som et tab i form af en manglende mulighed for at benytte bygningerne, at Kommissionen først meget sent og i hvert fald lang tid efter udløbet af de kontraktsmæssige afleveringsfrister får rådighed over bygningerne, og at der ifølge belgisk rets regler vedrørende offentlige bygge- og anlægskontrakter kan tilkendes en bygherre erstatning herfor, såfremt det er tilstrækkeligt godtgjort, at der er lidt et sådant tab.

58 Kommissionen har i denne forbindelse principalt gjort gældende, at det pågældende tab skal erstattes i henhold til artikel 19 i begge kontrakter, der vedrører bod i tilfælde af forsinkelser, og hvorefter der for hver dags forsinkelse skal betales en konventionalbod. Det anføres, at det må være rimeligt at regne med denne bod indtil den 21. december 1982, da CO.DE.MI. rømmede byggepladserne, idet Kommissionen har måttet bære den pågældende form for tab indtil dette tidspunkt, og idet reglen om bod i tilfælde af forsinkelser netop har til formål at afhjælpe et sådant tab. Kommissionen gør på denne baggrund gældende, at artikel 19 i kontrakterne bør fortolkes således, at der skal betales konventionalbod, indtil der ikke længere består noget forhold mellem parterne, idet den retlige omstændighed, at kontrakten hæves, i denne forbindelse ikke i sig selv kan være afgørende. For det tilfælde, at dette ikke måtte blive lagt til grund, har Kommissionen

subsidiært gjort gældende, at det følger af en analogi af bestemmelserne i artikel 19 i kontrakterne, at der bør tilkendes erstatning for denne form for indirekte tab.

59 Der kan ikke gives Kommissionen medhold heri. I henhold til artikel 12 i »kontraktsbetingelserne« kan Kommissionen »i tilfælde af overskridelse af gennemførelsesfristen... pålægge leverandøren en bod for forsinkelse i overensstemmelse med kontraktens særlige betingelser (artikel 19). I tilfælde af kontraktens ophævelse finder denne regel om bod anvendelse, indtil ophævelsen får virkning«. Det fremgår af disse kontraktsmæssige bestemmelser, ligesom det må følge af mere generelle betragtninger og af formålet med bestemmelser i offentlige bygge- og anlægskontrakter om bod i tilfælde af forsinkelser, at betaling af en sådan bod kun giver mening, så længe kontraktsforholdet mellemparterne ikke er ophørt. Boden må betragtes som en erstatning med et fast beløb for tab i forbindelse med forsinkelser med hensyn til arbejdets udførelse, som konstateres ved udløbet af den kontraktsmæssige afleveringsfrist, hvorimod boden ikke har til formål at erstatte tab som følge af forsinkelser, der skyldes, at det kontraktsmæssige forhold mellem parterne ophører.

60 Spørgsmålet om, hvorvidt Kommissionen som påstået bør tilkendes erstatning for det tab, som den i denne forbindelse hævder at have lidt, må herefter afgøres på grundlag af almindelige erstatningsretlige principper. Det må derfor påhvile Kommissionen at bevise, at den har lidt et tab, og at der er en årsagssammenhæng mellem dette tab og CO.DE.MI.'s ensidige afbrydelse af byggerierne. Kommissionen har imidlertid ikke forsøgt at bevise, at den har lidt et tab på grund af forsinkelsen med hensyn til afleveringen af byggerierne, f.eks. i form af, at det blev godtgjort, at Kommissionen har været nødsaget til at leje bygninger til erstatning for de omhandlede, eller at den har haft øgede udgifter til opretholdelse af sine tjenestegrene. Der kan derfor ikke gives Kommissionen medhold i påstanden om erstatning for den her omhandlede form for tab.

61 CO.DE.MI. bør herefter dømmes til at betale Kommissionen følgende beløb:

— som erstatning for fejl og mangler ved MB- og IP-bygningerne 79 874 436 LIT, med renter 5% p.a. fra den 18. maj 1983 til betaling sker;

— til godtgørelse af de forskud, som i forhold til det faktisk udførte arbejde er blevet betalt for meget, 788 828 936 LIT, med renter 5% p.a. fra den 18. juli 1981 til betaling sker;

— som erstatning for det tab, som Kommissionen har lidt som følge af de øgede omkostninger i forbindelse med byggerierne, som den vil skulle afholde, 1 486 464 936 LIT, med fradrag af værdien den 18. maj 1983 af det af CO.DE.MI. på byggepladserne efterladte materiel, beregnet efter ISTAT-indekset for byggeomkostninger, med renter 5% p.a. fra den 18. maj 1983 til betaling sker.

I øvrigt vil CO.DE.MI. være at frifinde for Kommissionens andre krav og Kommissionen være at frifinde for alle de af CO.DE.MI. nedlagte selvstændige påstande.

Sagens omkostninger

62 Ifølge procesreglementets artikel 69, stk. 2, dømmes den part, der taber sagen, til at betale sagens omkostninger. CO.DE.MI. har i det væsentlige tabt sagen og bør derfor dømmes til at betale sagens omkostninger, dvs.

— omkostningerne i forbindelse med nærværende retsforhandlinger;

— omkostningerne i forbindelse med den syns- og skønserklæring, der blev indhentet i henhold til den af Domstolens præsident den 28. april 1982 afsagte kendelse i sag 318/81 R;

— omkostningerne i forbindelse med den syns- og skønserklæring, der blev indhentet i henhold til den af Domstolens præsident den 18. maj 1983 afsagte kendelse i sag 318/81 R.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

DOMSTOLEN (femte afdeling)

1) Som erstatning for fejl og mangler ved MB- og IP-bygningerne betaler selskabet CO.DE.MI. Kommissionen 79 874 436 LIT, med renter 5% p.a. fra den 18. maj 1983 til betaling sker.

Til godtgørelse af de forskud, som i forhold til det faktisk udførte arbejde er blevet betalt for meget, betaler selskabet CO.DE.MI. Kommissionen 788 828 936 LIT, med renter 5% p.a. fra den 18. juli 1981 til betaling sker.

Som erstatning for det tab, Kommissionen har lidt som følge af de øgede omkostninger i forbindelse med byggerierne, som den vil skulle afholde, betaler selskabet CO.DE.MI. Kommissionen 1 486 464 936 LIT, med fradrag af værdien den 18. maj 1983 af det af CO.DE.MI. på byggepladserne efterladte materiel, beregnet efter ISTAT-indekset for byggeomkostninger, med renter 5% p.a. fra den 18. maj 1983 til betaling sker.

2) **I øvrigt frifindes selskabet CO.DE.MI. for Kommissionens påstande.**

3) **Kommissionen frifindes for alle selskabet CO.DE.MI.'s påstande.**

4) **Selskabet CO.DE.MI. betaler samtlige sagens omkostninger, herunder omkostningerne i forbindelse med de syns- og skønserklæringer, der er blevet indhentet i henhold til kendelserne af 28. april 1982 i sag 318/81 R og af 18. maj 1983 i sag 318/81 R.**

Mackenzie Stuart Everling

Joliet Due Galmot

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 26. november 1985.

P. Heim
Justitssekretær

U. Everling
Formand for femte afdeling